

МОНГОЛЫН НИЙГМИЙН ДАВХРААЖЛЫН СУДАЛГААН ДАХЬ ПАРАДИГМЫН ӨӨРЧЛӨЛТ

О.Мөнхбат, доктор (PhD), профессор
МУИС-ийн Нийгмийн судалгааны хүрээлэн

Товч утга: Энэхүү өгүүлэл нь Монголын нийгмийн давхраажлын судалгааны онол арга зүйн хувьсал өөрчлөлтийг авч үзэж, парадигмын халаа сэлгээ, түүнд нөлөөлж буй хүчин зүйлс зэргийг шинжилсэн байна. Монголын нийгмийн давхраажлын онол арга зүйн үндэс голлон позитивист чиглэлийн Нийгмийн баримт сэлтийн парадигм дээр тулгуурлаж ирсэн агаад тоон байдлаар хэмжигдэхүйц орлого хөрөнгө чинээ, боловсрол зэрэг шалгуурууд зонхилсоор ирсэн болохыг зохиогч тэмдэглээд орчин цагийн судалгаанд ажиглагдаж буй олон хэмжээст, чанарын хандлагыг онцолсон байна. Зохиогч энэ чиглэлийн судалгааны парадигмын өөрчлөлтийг судлагдсан байдлыг шинжлэн, улмаар позитив тоон үзүүлэлтийг интерпретив чанарын парадигмын үзүүлэлттэй хослох зүй тогтол илэрч байгааг онцолжээ. Тэрээр өөрийн судалгааны хүрээнд чанарын шинжилгээний аргыг ашиглах замаар холбогдох ном зохиол, хэрэгжсэн судалгааны тайланг тоймлон судалж, дүгнэлт хийжээ.

Түлхүүр үг: парадигм, нийгмийн ялгарал, давхраажил, дунд анги, нэг болон олон хэмжээст шалгуур үзүүлэлт

Abstract: This article examines the theoretical and methodological changes in the study of social stratification in Mongolia and analyzes the paradigm shift and the factors influencing it. The author emphasizes the multidimensional and qualitative trends observed in modern research, noting that the theoretical and methodological basis of Mongolian social stratification has been based mainly on the positivist paradigm of social facts, and that quantitatively measurable criteria such as income, wealth and education have prevailed. The author analyzes the study of changes in the research paradigm in this area, and then points out that there is a pattern of combining positive quantitative indicators with interpretive qualitative paradigms. As part of his research, he reviewed the relevant literature and research reports using qualitative analysis methods.

Keywords: paradigm, social discrimination, stratification, middle class, one and multidimensional criteria

Удиртгал: Парадигмыг ойлгох нь:

Нийгмийн социаль бүтэц, давхраажлын судалгаа нь зөвхөн социологи төдийгүй нийгэм хүмүүнлэгийн шинжлэх ухааны суурь асуудлын хувьд судлаачдын байнгын анхаарлын төвд оршсоор иржээ. Нийгмийн хөгжил өөрчлөлтийг даган энэ чиглэлийн судалгаа шинжилгээ ч хувьсан өөрчлөгдөж байгаа бөгөөд ялангуяа түүний онол арга зүй ч хувьссаар байна. Энэ утгаараа нийгмийн давхраажлын судалгааны парадигм хэрхэн өөрчлөгдөж байгааг авч үзэхийн өмнө “парадигм” хэмээх ойлголтыг товчлавч үзье. Парадигм гэсэн ойлголтыг Америкийн эрдэмтэн Томас Самуэль Кун “Шинжлэх Ухааны

Хувьсгалуудын бүтэц”¹ номдоо анхлан шинжлэх ухааны хөгжлийг тайлбарлах арга зүй болгон авч үзсэн бөгөөд “... шинжлэх ухааны хөгжил нь хуучин мэдлэг дээр шинэ мэдлэгийг аажмаар нэмэн хуримтлуулах замаар биш харин тэргүүлэх ач холбогдол бүхий мэдлэг төсөөллүүд үндсээрээ өөрчлөгдөн халагдах байдлаар буюу шинжлэх ухааны хувьсгалуудаар дамжин явагдана хэмээн үзсэн байна. ¹ Тэр бээр “парадигм”, “шинжлэх ухааны нийгэмлэг”, “шинжлэх ухааны хувьсгал” гэсэн гурван ойлголтын тусламжтайгаар шинжлэх ухааны бүрэлдэн тогтох хөгжих үйл явцыг тайлбарлажээ.

Т.Куны үзсэнээр судлаач эрдэмтэд өөрсдийн итгэл үнэмшил, танин мэдэхүйн үнэт зүйлсээс хамааран хуваагдаж, олон тооны нийтлэгийг үүсгэдэг бөгөөд эл нийтлэгийг шинжлэх ухааны нийгэмлэг хэмээн нэрийдэх ба эл нийгэмлэг бүр ямар нэгэн парадигмыг баримтлан дагаж хүлээн зөвшөөрсөн байдаг гэжээ. Ийн үзэхдээ Т.Кун аль нэг шинжлэх ухааны гол субъект болох эрдэмтэд, судлаачдыг нэгэн цул нийтлэг хэмээн үздэг хандлагаас татгалзан үзэл бодлын олон урьгалч үзэлд суурилж, харилцан үйлдэл, харилцаагаар холбогдсон өвөрмөц бүтэц/нийгэмлэг мөн гэсэн санааг дэвшүүлжээ.

Парадигм бол шинжлэх ухааны нийгэмлэгийн гишүүдийг нэгтгэж буй зарчим, үнэт зүйлс болон уг парадигмыг хүлээн зөвшөөрсөн хүмүүсээс бүрддэг ажээ. Шинжлэх ухааны нийгэмлэг нь аливаа шинжлэх ухааны бүтцийг бүрдүүлэх бөгөөд эл бүтэц олон тооны түвшнийг агуулах аж. Жишээлбэл, байгалийн ухааны бүхий л судлаачид нэгэн глобал нийгэмлэгийг бүрдүүлэх ба дотроо физикчид, химичид гэх мэт нийгэмлэгүүдэд хуваагдахын сацуу тодорхой парадигмыг баримталж байгаагаар мөн хуваагдана гэж Т.Кун бичиж байлаа.

Нэгэнт олон тооны нийгэмлэг хийгээд баримталж байгаа өөр өөр парадигмууд байгаа хойно тэдний дунд өрсөлдөөн бий болох нь ойлгомжтой бөгөөд чухамхүү энэ өрсөлдөөн нь хөгжлийн түлхэгч хүч болох хувьсгалд хүргэдэг байна. Эл хувьсгалын онцлог бол нэг нь нөгөөгөө нухчин дарах, устгах зэрэг зорилгыг агуулдаггүйгээрээ нийгмийн хувьсгалаас ялгаатай бөгөөд зөвхөн академик эрх чөлөө, чөлөөт эрэл хайгуулын явцад нэг парадигмын онол аргагүйн давамгайллыг нөгөөгөөр халан солиход оршино.²

Тухайлсан шинжлэх ухааны эрдэмтдийн нийгэмлэгүүдийн танин мэдэхүй хийгээд практик хэрэглээний явцад бий болсон шинэ мэдлэг, технологийн амжилт дээрх өрсөлдөөний эцсийн үр дүнг тодорхойлох бөгөөд ялагдал хүлээсэн парадигм устан алга болохгүйгээр барахгүй дараа дараагийн өрсөлдөөнд оролцсон хэвээр, дахин давамгайлах магадлал ч хэвээр хадгалагдсаар байдаг аж.

Түүнчлэн Кун шинжлэх ухааны хувьсгал гэсэн ойлголтоо мөн хоёр түвшинд авч үзжээ. Макро утгаараа Коперник, Ньютон, Дарвин болон Эйнштейн нарын нэртэй холбоотой томоохон хувьсгалуудыг, микро утгаараа аливаа нэгэн шинжлэх ухааны нийгэмлэгийн баримталж байсан горим журам үнэт зүйлсийн өөрчлөгдөх үйл явцыг илэрхийлж байгаа ажээ.

Ийнхүү Т.Кун шинжлэх ухааны хөгжлийг дараах байдлаар тайлбарлажээ. Үүнд:

1. *Парадигмын өмнөх үе буюу статусгүй үе.* Энэ үе бол тухайн ухааны үүсэн бий болох эхэн үеийг хэлэх бөгөөд дотоод институтлагдэх үйл явц өрнөж, судлагдахууны талаарх төсөөлөл, ойлголт ухагдахууны аппарат бүрэлдэн, онолууд үүсэн бий болох үе аж.
2. *Шинжлэх ухааны хөгжилд 1-р парадигмын дангаар ноёрхож буй хэвийн үе.*

¹ Kuhn.T.S (1970) *The Structure of scientific revolutions.* Chicago: Press of Chicago University

² Кун.Т (1975) *Структура научных революций.* Москва: Прогресс.

Эл үед шинжлэх ухааны дотоод институтчлэгдэх үйл явц эрчимжин, улмаар ном сэтгүүлүүд хэвлэгдэн, сургалт судалгааны нэгжүүд үүсэх зэрэг гадаад институтчлэл эхэлнэ. Шинжлэх ухааны статус үндсэндээ хүлээн зөвшөөрөгдөж, шинжлэх ухаануудын тогтолцоонд өөрийн эзлэх байр суурийг баталгаажуулж, тодорхой онол үзэл баримтлал давамгайлахын сацуу өөр өөр онол сургаал үүсэх үйл явц нэгэнт эхэлсэн байна. Хөгжлийн энэ үеийн гол зорилго бол Куны тэмдэглэсэнчлэн “толгой эргүүлсэн” асуудал буюу тухайн шинжлэх ухаан судалгаа шинжилгээний тэргүүлэх чиглэлийг сонгох, цаашдын хөгжлийн чиг баримжааг тодорхойлоход чиглэсэн асуудлыг шийдвэрлэхэд оршдог аж. Шинжлэх ухааны хэвийн үеийг Кун “...ач холбогдол бүхий баримт сэлтийг тодорхойлох, тэдгээрийг онолын үүднээс харьцуулан тайлбарлах, улмаар аль нэг онолыг боловсруулах үйл ажиллагаа явагдаж гүйцнэ...”³ хэмээн тодорхойлжээ.

3. *Уг парадигм ноёрхлоо алдаж алтернатив парадигмуудын хооронд өрсөлдөөн өрнөсөн хямралын үе буюу аномали байдал.* Шинжлэх ухааны танин мэдэхүйн хүрээнд төдийгүй практик хэрэглээнээс үүдэн гарч ирж байгаа шинэлэг асуудлыг томъёолон тавьж, тэдгээрийг шийдвэрлэх арга замыг эрж хайх явцад шинэ онолууд бүрэлдэн улмаар уламжлалт парадигмтай өрсөлдөж эхэлнэ. Кун үзэхдээ үүсэж байгаа асуудлуудыг уламжлалт парадигм амжилттай шийдэж байгаа үед хямрал гарахгүй, харин ингэж чадахгүй болсон үед л хямралт байдал бий болох бөгөөд “үйлдвэрлэлд байдгийн нэгэн адил шинжлэх ухаан тоног төхөөрөмжөө солих хэрэгцээ үүсдэг байна.”⁴
4. *Парадигмууд, тэдгээрийг баримтлагч шинжлэх ухааны нийгэмлэгүүдийн өрсөлдөөний явцад аль нэгэн парадигм шалгаран гарах хувьсгалын үе.* Шинээр үүсэж байгаа асуудлыг уламжлалт парадигм өөрийн онол аргазүйн хүрээнд шийдэж чадахаа болих үеэс хямрал буй болж, улмаар шинэ парадигм руу шилжих шилжилт эхэлнэ. Шилжилтийн үед шинэ болон хуучин парадигмууд асуудлыг зэрэгцэн орших байдлаар шийдвэрлэсэн хэвээр байх боловч шийдвэрлэж байгаа тэдний арга барил огтхон ч давхацдаггүй аж. Шинэ парадигм хямралтай зэрэгцэн бий болдоггүй бөгөөд ихэвчлэн “хямралыг гүнзгийрэхээс өмнө, түүнийг хүлээн зөвшөөрч ухамсарлахаас өмнө үүссэн байдаг”⁵ байна. Түүнчлэн шинэ парадигм бол хуучны өнгөн засал хийсэн хувилбар биш бөгөөд зарчмын шинэ шийдэл, шинэ аргазүй, итгэл үнэмшлийг илэрхийлнэ.
5. *Ялан дийлсэн 2-р парадигм буюу хөгжлийн хэвийн үе.* Шинэ хуучин парадигмын өрсөлдөөн хувьсгалаар шийдэгдэх бөгөөд эл хувьсгал нь асуудлыг ойлгох шинэ төсөөлөл, шийдвэрлэх шинэ арга барил, шинэ итгэл үнэмшил зэрэг дэвшлийг авчирдаг байна. Шинэ парадигм бий болж хэсэг хугацаанд тухайн шинжлэх ухааны тэргүүлэх чиглэл байх бөгөөд аажмаар хямрал дахин нүүрлэж, улмаар дээрх байдлаар шийдвэрлэгдэх зэргээр тасралтгүй өрнөж байдаг байна.

Парадигмыг хэрэглэхүй: Социологи олон парадигмт шинжлэх ухаан болох нь:

Социологийг олон парадигмт шинжлэх ухаан мөн гэдэг дээр олонх эрдэмтэд санал нийлдэг бөгөөд энэ нь түүний судлагдахууны олон талт байдал, баялаг агуулгаас хамаардаг хэмээн үздэг. Харин ямар ямар парадигм байдаг, тэдгээрийн онцлог нь юу гэдэг дээр санал зөрөлдөх нь бий.³

³ Тэмдэглэл: Нэгэн үзэл суртал, намын ноёрхлын үед эл өрсөлдөөн улс төрийн өшөө авалт болж хувирдгийг хуучин ЗХУ-д байгалийн ухааны эрдэмтдийн дунд өрнөсөн үйл явц мөн харуулдаг.

Парадигмын тусламжтайгаар социологийн онолын хөгжлийг ангилан үзсэн ангиллыг АНУ-ын социологич Жорж Рицэр хийсэн нь эдүгээ зонхилох байр суурьтай болжээ. Тэрээр орчин үеийн социологийн онол үзэл баримтлалуудыг сонгодог төлөөлөгч хийгээд танин мэдэхүйн эх сурвалж, социологийн судлах зүйлд хандах хандлага, төсөөлөл, судалгааны аргууд болон тулгуур онолуудын ижил төсөөтэй байдал гэсэн үзүүлэлтийг ашиглан хувааж дараах гурван бие даасан парадигмыг санал болгосон байна. ▢

Үүнд:

- Социаль баримт сэлтийн парадигм (The Social-Facts paradigm)

Социаль баримт сэлтийн парадигмын хувьд сонгодог төлөөлөгч нь Францын социологич Э.Дюрхэйм бөгөөд түүний “Социологийн аргын дүрмүүд” болон “Амиа хорлохуй” бүтээл эл парадигмын танин мэдэхүйн эх сурвалж болдог байна,

1. Энэ парадигмын гол төвлөрөл (focus) нь нийгмийн баримт бэлт буюу нийгмийн томоохон социаль институт, социаль бүтцүүд бөгөөд эдгээр баримт сэлт хүмүүсийн амьдрал хийгээд үзэл бодол, үйлдэлд шийдвэрлэх үүрэг гүйцэтгэдэг гэж үзнэ,
2. Эл парадигмын хүрээнд ярилцлага- анкетын асуулга болон түүхэн харьцуулалтын аргууд түгээмэл хэрэглэгддэг бөгөөд юмс үзэгдлийг бидний ажиглалтад өртөж байгаа гадаад шинж тэмдэг дээр нь тулгуурлан дүрслэн зураглах нь түлхүү байна,
3. Бүтэц-функционализм болон зөрчилдөөний онол нь энэхүү парадигмын тулгуур онолуудыг бүрдүүлнэ. Түүнчлэн системийн үзэл баримтлал мөн харьяалагдана.

- Социаль дефиницийн парадигм (The Social-Definition paradigm)

Энэ парадигмын хувьд:

1. Германы социологич М.Вебер бол энэхүү парадигмын сонгодог төлөөлөгч нь бөгөөд түүний Ойлгож буй социологи болон нийгмийн үйлдлийн тухай бүтээлүүд нь мэдлэгийн эх сурвалж нь болно.
2. Социологийн судлагдахуун бол хүмүүсийн үйлдэл, харилцан үйлдэлд төвлөрөх ёстой бөгөөд тэдгээр агуулагдаж буй субъектив утга учир бол танин мэдэхүйн үндсэн асуудал юм гэсэн байр сууриас эл парадигм хандана,
3. Ярилцлага, анкет асуулгын зэрэгцээ ажиглалтын арга тус парадигмын судалгааны аргын үндсэн яс модыг бүрдүүлнэ,
4. Тулгуур онолын хувьд феноменологи социологи, символик интеракционизм болон этнометодологи хамаарна.

- Социаль зан үйлийн парадигм (The Social-Behavior paradigm). Нийгмийн зан үйлийн парадигмыг дээрх үндсэн шалгуур үзүүлэлтүүдийн дагуу авч үзвэл:

1. Сонгодог төлөөлөгч, эх сурвалжийн хувьд Б. Скиннер болон түүний бихевиорист чиглэлээр туурвисан бүтээлүүд орно,
2. Социологи нь хүний зан үйлд анхаарлаа хандуулах ёстой хэмээн үздэг бөгөөд урамшуулал хийгээд шийтгэл нь хүний аливаа зан үйл үйлдлийг урьдчилан нөхцөлдүүлдэг гэж үзнэ,
3. Эл парадигмын судалгааны үндсэн арга бол туршилтын арга бөгөөд,
4. Тулгуур онолуудын хувьд бихевиорист социологи, солилцооны онол болон

сүлжээний үзэл баримтлалууд орно.

Ж.Рицэрын үзсэнээр социологийн ухааны эрдэмтдийн нийгэмлэг өөрсдийн үнэт зүйлс, үзэл бодол, итгэл үнэмшилд суурилсан онол арга зүйн баримжааллын дагуу дээрх гурван парадигмд хуваагдаж, танин мэдэхүйн хүрээнд өрнөж буй мэдлэгийн өрсөлдөөнд оролцдог байна.

Дээрх парадигм бүр орчин үеийн нийгмийн онол үзэл баримтлалууд дээр суурилж, тэдний тусламжтайгаар социологийн ухааны онол хийгээд эмпирик эрэл хайгуул, судалгаа шинжилгээг удирдан явуулах арга зүйн үндэс нь болдог байна.

Орчин үеийн социологийн онол, эмпирик судалгааны орон зайд дээрх гурван парадигмууд зэрэгцэн оршиж байгаа бөгөөд дэлхийн улс орнуудын нийгмийн хөгжлийн объектив хийгээд субъектив нөхцөл байдлаас хамааран аль нэг нь давамгайлах юм уу, зогсонги байдалд орох зэргээр Куны тодорхойлсон хувьсгал, өрсөлдөөний журмаар оршин тогтнож байна.

Эдгээр парадигмууд нь баримт сэлтийн тайлбарлалын тухайд харилцан адилгүй бөгөөд жишээ нь нийгмийн баримт сэлтийн парадигмын тулгуур онолууд юмс үзэгдлийг объектив зүй тогтлын дагуу оршдог хэмээн үздэгийн хувьд дүрслэн зурагласан дескриптив тайлбарлалыг санал болгодог бол харин дефиницийн хийгээд зан үйлийн парадигм субъектив хүчин зүйлийг онцолсон интерпретив тайлбарлалыг голчилдог ажээ. Парадигмуудын эл онцлогоос үүдэн бид эмпирик судалгааг тоон буюу чанарын хэмээн ангилан үзэх боломжтой болж байгаа юм.

Нийгмийн давхраажлын судалгааны хувьд нийгмийн баримт сэлтийн парадигм нь 1.Шалгуур үзүүлэлтүүд нь эд хөрөнгө, боловсрол зэрэг тоон байдлаар хэмжигдэхүйц объектив хүчин зүйл, хууль зүй тогтол байх ёстой, 2. Эдгээр шалгуур үзүүлэлтийг мөн асуумж, ажиглалт, туршилт зэрэг объектив тоон аргаар судлах ёстой гэсэн зарчмыг баримталдаг байна.

Энэ утгаараа энэхүү парадигм нь позитивист чиг баримжааны хэмээн нэрлэгдэх боломжтой бөгөөд Монголын нийгмийн бүтцийн судалгаа шинжилгээ 20 дугаар зууны турш чухамхүү энэ чиглэлээр хөгжиж ирснийг бид ном зүйн тоймоос харж болно. Мөн өмч, өмчийн харилцаа гэсэн дан ганц эдийн засгийн үзүүлэлтээр нийгмийн бүтцийн зураглалыг би болгодог тул бид “нэг хэмжээст” бүтэц гэсэн ангиллыг ижил утгатайгаар авч хэрэглэж байгаа болно.

Харин нийгмийн дефиницийн парадигм нь нийгмийн давхраажлын хувьд олон хэмжээст буюу өмч, эд хөрөнгийн зэрэгцээ эрх мэдэл, нэр хүнд, үзэл бодол зэрэг олон шалгуурыг санал болгодог бөгөөд 1. Нийгмийн үзэгдэл юмсыг дан ганц объектив шалгуураар бус тоон хэмжилтэд үл өртөх субъектив хүчин зүйлийг харгалзан үзэх, 2. Энэ зүйлсийг судлахдаа юмс үзэгдлийн бидэнд үл ажиглагдах шинж чанарыг нээхэд чиглэсэн чанарын аргуудыг ашиглах ёстой хэмээн үздэг аж.

Нэг хэмжээст болон олон хэмжээст нийгмийн давхраажил, тэдгээрийн суурь парадигмууд

Нийгмийн социаль бүтэц, давхраажлын тухай социологийн судалгаа нь хөгжлийн явцдаа ихэвчлэн нийгмийн баримт сэлтийн парадигмын тулгуур онолууд болох бүтцийн, функциональ, системийн онол үзэл баримтлалын хүрээнд хэрэгжиж ирсэн байна. Үүний зэрэгцээ нийгмийн давхраажлын тогтолцоог хэмжин үзэж буй зарчим, үндсэн шалгуурууд, социаль ялгарлын хэтийн төлөвийн хандлагын талаарх үзэл бодлоор нь бүлэглэж нэг хэмжээст болон олон хэмжээст онол сургаалууд гэж бүлэглэж болох бөгөөд энд анх удаа позивист бус парадигмын нөлөө гарч үздэг

байна.

1. Нэгэн хэмжээст онол үзэл баримтлалд эдийн засгийн буюу өмч хөрөнгө гэсэн нэг багц шалгуур үзүүлэлтээр нийгмийн давхраажлыг тодорхойлж байгаа онол сургаалыг багтаан үзэж байгаа бол өмч хөрөнгийн байдал төдийгүй боловсрол, эрх мэдэл, албан тушаал, нийгмийн нэр хүнд зэрэг олон тооны шалгуур үзүүлэлтүүдээр тодорхойлдог онол сургаалыг олон хэмжээст хэмээн тодорхойлно.

Нэгэн хэмжээст онол сургаалд голлон марксист болон позитивист чиглэлийн үзэл баримтлал орох бөгөөд үл гүйцэлдэх социалист үзэлтэн Т.Мор, Т.Компанелла, Ш.Фурье, Сен Симон[□] нарын сургаалаас эхлэлээ авч, анхлан хүч үл хэрэглэн хөрөнгө мөнгөтэй ангийнхныг ойлгон ухааруулах замаар, нийгмийн тэгш бус байдлын эх үндэс болсон өмчөөс нь татгалзуулан хүн хүндээ нөхөр, анд бий болсон ангигүй тэгш шударга нийгмийг байгуулж болох юм гэсэн утга санаанд суурилан бий болжээ. Нэгэн хэмжээст онол сургаалд голлон марксист болон позитивист чиглэлийн үзэл баримтлал орох бөгөөд үл гүйцэлдэх социалист үзэлтэн Т.Мор, Т.Компанелла, Ш.Фурье, Сен Симон нарын сургаалаас эхлэлээ авч, анхлан хүч үл хэрэглэн хөрөнгө мөнгөтэй ангийнхныг ойлгон ухааруулах замаар, нийгмийн тэгш бус байдлын эх үндэс болсон өмчөөс нь татгалзуулан хүн хүндээ нөхөр, анд бий болсон ангигүй тэгш шударга нийгмийг байгуулж болох юм гэсэн утга санаанд суурилан бий болжээ.

Ангит нийгмээс ангигүй нийгэмд шилжих боломжтой гэсэн эл санаа К.Маркс, Ф.Энгельс[□] нарын сургаалд тусгалаа олсон юм. К.Маркс, Ф.Энгельс нарын ангийн болон ангийн тэмцлийн тухай онолыг боловсруулан нийгмийн бүтцийг өөрсдийн нийгэм эдийн засгийн формацийн онол баримтлалтай холбон тайлбарлажээ. Тэд бүхий л нийгмийн түүхийг дарлагч баян, дарлагдагч ядуу гэсэн хоёр үндсэн ангийн тэмцлээр тайлбарлан хүн төрөлхтний хувьд ангигүй нийгэм зөвхөн туулж өнгөрүүлсэн үе, хүй нэгдлийн овгийн байгуулал биш бөгөөд ангийн тэмцлийн дунд пролетариуд хөрөнгөтнийг ялснаар ангигүй коммунист нийгэмд хүрч болно хэмээн номлож байв.

Ф.Энгельс К.Маркс нарын дээрх үзлийг В.И.Ленин үргэлжлүүлэн ангийг “Нийгмийн үйлдвэрлэлд эзлэх байр, нийгмийн хөдөлмөрийн зохион байгуулалтад гүйцэтгэх үүрэг, нийгмийн баялгаас хүртэх арга, хувь хэмжээ” гэсэн шинжүүдээр нь тодорхойлсон байдаг. Улмаар ангит нийгмээс ангигүй нийгэмд шилжих шилжилт нь пролетарийн диктатураар дамжин хэрэгжинэ гэж үзэж байв.

Марксизмын сонгодог төлөөлөгчдийн үзэл баримтлалын (түүний дотор нийгмийн ялгарал, түүний цаашдын чиг хандлагын тухай сургаалын) нөлөөн дор хуучин зөвлөлтийн болон социалист орнуудын нийгэм судлаач эрдэмтэд социаль бүтцийн асуудлыг авч үзэж судалсаар ирсэн билээ.

Эдгээр эрдэмтдийн дотроос хуучин ЗХУ-ын А.А.Амбрасов, С.Н.Надель, А.А.Галкин, К.И.Микульский, А.Н.Мельников, М.Н.Руткевич, В.С.Семёнов, Ю.Д.Квашнин, З.Т.Голенкова, Е.Д.Игитханян, Л.М.Романенко, М.Ф.Черкыш, И.Б.Артюхова, О.А.Афанасивна, А.Д.Вайсман болон Югослав, Польш Чехийн нэр бүхий эрдэмтэн судлаачдыг дурдаж болно.

Социаль бүтцийн позитивист парадигмыг баримталж асан эдгээр судлаачид нийгмийг ихэвчлэн эрх тэгш ажилчин, тариачин (Монголд бол малчин хэмээх хоёр анги ба нэг давхарга /хөдөлмөрийн сэхээтэн/) гэсэн гурамсан бүтэцтэй хэмээн үзэж тайлбарласан байдаг.

Дээрх судалгаа шинжилгээ социаль анги бүлэг давхрааны дифференцчлагдах шинж чанарт бага анхаарч, харин тэдний ялгаа арилах, улмаар нэгэн төрөлт нийгмийн тогтолцоонд шилжих тухай асуудалд голлон анхаарлаа хандуулж байсан

нь анги, бүлэг социализм коммунизмын үед мөхөн арилна хэмээдэг марксизмын сонгодог төлөөлөгчдийн онол баримтлалаас үүдэлтэй, түүний шууд нөлөөллийн үр дагавар байлаа.

Энэ чиглэлийн парадигмын төлөөлөгчид нийгмийн ялгарлын гол үндсийг өмч, өмчийн харилцаатай холбон авч үзэж нийгмийн нэгэн хэмжээст бүтцийг зураглан гаргасан байдгаараа нийтлэг юм.

Нийгмийн социаль бүтцийн олон хэмжээст онолын эх суурийг Немецийн социологич М.Вебер⁴ тавьсан гэх үндэслэлтэй бөгөөд эрх мэдлийг нийгмийн ялгарлын үндэс болгон үзсэнээрээ асуудалд хандах цоо шинэ хандлагыг бий болгосон билээ.

Түүний үзсэнээр нийгмийн дотор бий болсон анги, статусын бүлгүүд, страт бол мөн л эрх мэдлийн хуваарилалтын хүрээнд хамрагдах зүйлс ажээ. М.Вебер “анги”-ийг дараах байдлаар тодорхойлсон байдаг.

“Анги бол хамтын нийгэмлэг биш юм. Ангиуд нь хамтын үйлдлийн бололцоот бааз суурийг илэрхийлнэ. Өөрөөр хэлбэл:

- Тэдний амьдралын боломж бололцоог хөндсөн өвөрмөц учир шалтгааны хүчин зүйлсээр нэгдсэн олон тооны хүмүүс,.
- Энэхүү учир шалтгааны хүчин зүйлс нь бараа таваар авах, орлого олох гэсэн эдийн засгийн ашиг сонирхлоор илэрхийлэгдэнэ.
- Энэ учир шалтгааны зүйл нь бараа таваарын болон хөдөлмөрийн зах зээл дэх нөхцөл байдлаар нөхцөлдсөн тохиолдолд л бид анги гэж ярих эрхтэй” хэмээн М.Вебер бичжээ.⁵

Улмаар социологийн сонгодог төлөөлөгчидөөс П.Сорокин, Э.Дюркхайм⁴, орчин үеийн өрнөдийн социологичдоос Т.Парсонс⁵, Р.Мертон⁵, К.Дэвис, Л.Уорнер, Б.Барбер, Ж.Бурдьё⁶ нарын судалгаа шинжилгээ нийгмийн давхраажлын олон хэмжээст, позитивист бус онол парадигмыг бүрэлдэн тогтоход чухал үүрэг гүйцэтгэсэн юм.

Олон хэмжээст парадигмын гол төлөөлөгчид нь нийгмийн ялгарлыг дан ганц эдийн засгийн үзүүлэлт төдийгүй ажил мэргэжил, боловсрол, эрх мэдэл, албан тушаал гэх зэрэг социаль шинжүүдийн тусламжтайгаар хэмжиж олон хэмжээст нийгмийн бүтцийг тодорхойлдоороо нийтлэг ажээ. Ер нь энэ онолын төлөөлөгчид нийгмийн бүтцийн элементүүдийн ахуйн, үзэл бодол, үнэт зүйлсийн салбар дахь ялгарлыг сайтар судлан боловсруулсан болох нь харагддаг.

Монголын нийгмийн давхраажлын судлагдсан байдлын тойм:

Монголд социологи үүссэн бий болсон цагаас нийгмийн анги, давхаргын судалгааг хэрэгжүүлж ирсэн бөгөөд дээр дурдсанчлан найрамдалт харилцаат Малчин, Ажилчин анги, Сэхээтэн гэсэн давхарга гэсэн бүтцийн хүрээнд судалж иржээ. Эдгээр судалгаанд давхраа, давхраажил гэсэн ойлголт хэрэглэдэггүй байсан агаад анги, давхарга, нийгмийн бүтэц гэсэн нэр томъёонууд нь ойлголт ухагдахууны аппаратын гол цөмийг бүрдүүлж байлаа.

Нийгмийн бүтэц төдийгүй Монгол дахь социологийн шинжлэх ухааны хөгжилд 1970 –аад оны эхээр МУИС дээр байгуулагдсан социологийн сектор чухал үүрэг

⁴ Кун.Т (1975) Структура научных революций. Москва: Прогресс. Стр 55

⁵ Мөн тэнд Стр 105

⁶ Мөн тэнд Стр 117

гүйцэтгэсэн болохыг судлаачид тэмдэглэдэг⁷ бөгөөд улмаар ШУА-ын Философи, Социологи, Эрхийн хүрээлэнд социологийн сектор үйл ажиллагаагаа эхэлсэн нь дээрх хөгжилд түлхэц болжээ.

1974 оноос “Монголын ажилчин ангийн нийгмийн бүтэц, хөдөлмөр, соёл ахуй” гэсэн суурь судалгаа анх эхэлсэн бөгөөд ажилчдын хөдөлмөрийн нөхцөл, норм, төлөвлөгөө, цалин хөлс, чөлөөт цаг, гэр бүлийн харилцаа зэрэг сэдвүүдэд анхаарал хандуулжээ. Улмаар “БНМАУ-ын нийгмийн бүтэц” гэсэн сэдэвт ажлын хүрээнд ажилчин, малчин ангийг судлахдаа а. Нийгмийн бүтэц, б. Хөдөлмөрт хандах хандлага, в. Соёл, г. Чөлөөт цаг, д. Ухамсар, сүсэг бишрэл гэсэн чиглэлээр судалжээ.⁸

Судлаач Х.Гүндсамбуугийн “Залуу малчдын нийгмийн төрх” гэсэн бүтээл гарсан нь нийгмийн гишүүдийг дээр дурдсан чиглэлийн хүрээнд насны үзүүлэлтээр түүвэрлэн шинжилсэн байна. Улмаар сэхээтэн гэсэн нийгмийн бүлгийн судалгааны дүнд “Өнөөгийн сэхээтний нийгмийн төрх” хамтын бүтээл 1987 онд хэвлэгджээ. Сэхээтэн бол соёл, урлаг, эрүүл мэнд гэх зэрэг салбаруудаар мэргэжилтэн, албан хаагч гэсэн оюуны хөдөлмөр эрхэлдэг нийгмийн бүлэг гэсэн дүгнэлтэд хүрсэн байна. Онцлон дурдахад боловсрол, эрхэлж буй ажил гэсэн шалгуур гол үзүүлэлт байлаа.

Дээр дурдсан судалгааны мэдээлэл цуглуулах арга нь голлон асуулгын буюу анкет/асуумж зэрэг тоон шинжтэй аргууд давамгайлж байлаа.

Нийгмийн бүтцийн сэхээтэн хэмээх давхаргын судалгаа тэр үед мөн хийгдэж байлаа. Эдгээр судалгаа шинжилгээ а. Түүхийн чиглэлээр, б. Социологийн чиглэлээр голлон өрнөжээ. Тухайлбал *түүхийн (Б.Лигүү, Ч.Дашдаваа, Ц.Готов, Д.Өлзийсайхан⁹), социологийн, (В.Отгоннасан, Ц. Уртнасан¹⁰, Ч.Дашдаваа, Н.Хавх, Х.Гүндсамбуу¹¹, С.Гомбо, Ц.Пүрэв¹², Р.Вандангомбо)* эрдэмтэн судлаачдыг энд дурдаж болно.

1990-ээд оны эхэн үеэс Монгол дахь нийгмийн бүтцийн судалгаа нь онол арга зүйн хувьд өрнөдийн социологийн онол, парадигмуудыг ашиглаж, олон хэмжээст нийгмийн давхраажлын тогтолцоог зураглахад чиглэж эхлэв.

1992 онд Шинжлэх ухааны Академийн Философи Социологийн хүрээлэнгээс явуулсан “Нийгмийн бүтцийн өнөөгийн төлөв хандлага”¹³ сэдэвт социологийн судалгаа нь нийгмийн нэг тогтолцооноос нөгөө шилжих шилжилтийн үед Монголын нийгмийн бүтцэд гарч буй өөрчлөлтийн төлөв байдал, цаашдын чиг хандлагын тандсан ач холбогдолтой судалгаа байлаа.

Улмаар 2000 оны үеэс нийгмийн давхраажлын чиглэлээрх судалгаанд орчин үеийн Монголын нийгмийн давхраажил, түүнийг бүрдүүлэгч нийгмийн анги давхрааны асуудлаар Х.Гүндсамбуу, Ц.Уртнасан¹⁴, Ц.Пүрэв¹⁵ нийгмийн давхраажлын тогтолцооны онол арга зүй, шалгуур үзүүлэлтийг судалсан О.Мөнхбат¹⁶ нар ном бүтээлдээ нийгмийн давхраажил, түүний олон хэмжээс шалгуур үзүүлэлтийн асуудлыг хөндөн судалжээ.

⁷ Ц.Уртнасан (2017) “Монголын нийгмийн бүтцийн судалгаа шинжилгээ” УБ: Соёмбо принтинг ХХК

⁸ Мөн тэнд, 12 дугаар тал

⁹ Д.Өлзийсайхан (2004) Ардчилал: сэхээтний нийгмийн төлөв. УБ., 82 дугаар тал

¹⁰ Ц.Уртнасан (2017) Монголын нийгмийн бүтцийн судалгаа, шинжилгээ. УБ: Соёмбо принтинг ХХК

¹¹ Х.Гүндсамбуу (2002). Монголын нийгмийн давхраажил: хөгжил, хандлага (XX зуун). УБ:Хэвлэх үйлдвэр

¹² Ц.Пүрэв (2013) Монголын нийгмийг социологигор шинжлэхүй. УБ: АМЖА Принтинг

¹³ ШУА, Философи, социологи, эрхийн хүрээлэн (1993) Нийгмийн бүтцийн өнөөгийн төлөв хандлага

¹⁴ Ц.Уртнасан (2017) . Монголын нийгмийн бүтцийн судалгаа, шинжилгээ. УБ: Соёмбо принтинг ХХК

¹⁵ Ц.Пүрэв (2013) Монголын нийгмийг социологигор шинжлэхүй. УБ: АМЖА Принтинг

¹⁶ О.Мөнхбат (2000) Социаль бүтцийн социологи. УБ: МУИС-ийн Хэвлэх үйлдвэр

Энэ үеийн судалгаа нь

а. Шинэ онол арга зүйн эрэл хайгуул буюу уламжлалт позивист марксист хандлагыг өрнөдийн онол парадигмтай хослуулан хэрэглэх,

б. Шинэ арга зүйн үүднээс Монголын нийгмийн давхраажлыг судлах буюу эмпирик байдлаар судлах гэсэн шинжтэй байснаараа онцлог байв.

Мөн ийм хандлага бүхий судалгааны тоонд нийгмийн давхраажил, нийгмийн социаль бүтэц, дунд ангийн асуудлаар МУИС-ийн Социологийн тэнхимээс эрхлэн хэрэгжүүлж, Монгол Улсын ШУБЯ санхүүжүүлсэн “Монголын нийгмийн давхраажилт, төлөв байдал, чиг хандлага” 1993-1998 онд хэрэгжсэн суурь судалгаа /түүвэр 3000 хүн/ болон Монгол Улс, Гэгээрлийн Яамны захиалгаар тус тэнхимээс хэрэгжүүлсэн “Монголын нийгмийн дотоод ялгарал” 1998-2000 он /түүвэр 1500 хүн/¹⁷ зэрэг судалгааг дурдаж болно. Эдгээр судалгаа нь 1990 оноос Монголын нийгэмд өрнөсөн нийгэм, улс төр, эдийн засгийн асар өөрчлөлтийн нөлөөн дор шинээр бүрэлдэн үүсэж байгаа Монголын нийгмийн давхраажил, түүний тулгуур анги давхраа, бүлгүүдийг судалсан суурь судалгааны төсөл байлаа. Эдгээр төслийн хүрээнд Монголын нийгмийн давхраажлын шалгуур үзүүлэлтийг Эд баялаг ба орлого, Боловсрол, Мэргэжил, Албан тушаал ба эрх мэдэл гэсэн 4 гол шалгуур үзүүлэлтээр тодорхойлно гэж үзжээ.¹⁸

2012 оноос МУИС-ийн Социологи нийгмийн ажлын тэнхим, МУИС-ийн Нийгмийн судалгааны хүрээлэнгээс хамтран “21-р зууны Монголын нийгмийн харилцааны өөрчлөлт, цаашдын төлөв хандлага” суурь судалгааг 6 жилийн турш хэрэгжүүлж ирсэн бөгөөд энэ төслийн хүрээнд хүн амын амьжиргааны түвшин, орлого болон хэрэглээний харьцаа, иргэдийн нийгмийн давхраажлын талаарх төсөөлөл зэрэг асуудлыг судалж ирсэн байна.

Мөн судлаач М.Батбаатар Монгол дахь орлогын давхраажлын асуудал¹⁹ илтгэл хэлэлцүүлсэн нь давхраажлын нэг шалгуур үзүүлэлтийн дүр зургийг гаргах оролдлогын нэг байлаа.

Эдгээр судалгаанууд нь ядуурал, нийгмийн анги давхрааны асуудлыг нийгмийн баримт сэлтийн парадигм буюу позитивизмын нөлөөн дор хийгдсэн хэдий ч олон хэмжээст шалгуур үзүүлэлтүүд ялангуяа эрх мэдэл, нэр хүнд зэрэг чанарын хүчин зүйлсийг Монголын нийгмийн давхраажлын судалгаанд оруулж байгаагаараа онцлог юм.

Нийгмийн давхраажил, ялгарлын асуудлаар судалгаа шинжилгээ хийдэг төрийн байгууллагуудаас Үндэсний статистикийн хороог (ҮСХ) онцлон дурдах хэрэгтэй юм. Энэ байгууллагаас хэрэгжүүлдэг ядуурлын судалгаа нь Монголын нийгмийн давхраажлын шинжилгээнд чухал байр эзэлдэг. ҮСХ-ноос хүн амын хэрэглээний мэдээллийг цуглуулж амьжиргааны түвшин, ядуурлын үзүүлэлтийг тооцох боломжтой өрхөд суурилсан “Өрхийн нийгэм, эдийн засгийн судалгаа” (ӨНЭЗС)-г Дэлхийн банкны техникийн дэмжлэгтэй явуулдаг. Энэ судалгаа нь тус хорооноос урьд өмнө зохион байгуулж байсан түүвэр судалгаануудын (“Монгол Улсын хүн амын амьжиргааны түвшний үнэлгээ” 1995 он, “Амьжиргааны түвшний түүвэр судалгаа” 1998 он, “Өрхийн орлого, зарлага, амьжиргааны түвшний түүвэр судалгаа” 2002-2003 он) үргэлжлэл бөгөөд 1966 оноос эхлэн тасралтгүй явагдаж

¹⁷ О.Мөнхбат (2000) Социаль бүтцийн социологи. УБ: МУИС-ийн Хэвлэх үйлдвэр

¹⁸ Мөн тэнд

¹⁹ М.Батбаатар (2017) Монгол дахь орлогын давхраажил: нийгэм хүн амзүйн зарим асуудал. “Монголын нийгмийн бүтцийн судалгаа шинжилгээ” симпозиумын эмхэтгэл. УБ

байгаа “Өрхийн орлого, зарлагын судалгаа”-тай бүрэн хэмжээгээр нэгтгэгдэж, жил бүр тогтмол явагдаж байна.²⁰

Арга зүйн хувьд ядуурлыг хувь хүний аж байдлын доройтол, гачигдалтай байдал, эрүүл мэнд, боловсрол, оюуны болон биеийн чадавх доройтох, хоол тэжээлийн гачигдал, бараа үйлчилгээний дутагдалд орох, дэд бүтцийн үйлчилгээнүүдийн хүртээмж хязгаарлагдмал байх, шашин шүтлэг, улс төрийн үзэл бодлоо илэрхийлэх чадвар хангалтгүй зэрэг олон хэмжээст бүрдэл хэсгүүдээр хэмжихийг эрмэлзсэн байна.²¹

Төрийн бодлогын баримт бичгүүдэд дунд давхрааг өргөжүүлэх стратегийн зорилт дэвшүүлсэнтэй холбоотой шинжлэх ухааны зарим байгууллагууд дунд ангийн шинжтэй судалгааг хийж эхэлж байна. Энд, тухайлбал, 2017 онд Удирдлагын академийн судлаачдын хийсэн “Нийгмийн дунд давхрааны төлөв байдал: Улаанбаатар хотын өрхийн судалгаа”.²² Түүнчлэн З.Манлайбаатар, Б.Цэндсүрэн нарын “Монголын дундаж давхаргын судалгаа”²³ зэргийг мөн дурдууштай.

Удирдлагын академийн судлаачдын ашигласан нийгмийн дунд давхрааг хэмжих хувьсагч нь олон хэмжээст шинжтэй бөгөөд

- а. Хүн ам зүйн
- б. Эдийн засгийн төлөв
- в. Амьдралын хэв маяг
- г. Амьдралын үнэлгээ зэрэг үзүүлэлтүүдийг хэрэглэсэн байна.

Дээр дурдсан бүхий л судалгаа шинжилгээний анхдагч мэдээлэл цуглуулах арга нь ихэвчлэн асуумж, статистик баримт сэлтийн шинжилгээ зэрэг тоон судалгааны аргууд зонхилж байлаа.

Товч дүгнэхүй

- Монголын нийгмийн давхраажлын судалгаанд позитивист хандлага буюу нийгмийн баримт сэлтийн парадигм, түүний тулгуур онолууд хүчтэй нөлөөлсөөр иржээ.
- 1990 оноос өмнөх нийгмийн бүтцийн судалгаа нь нэгэн хэмжээст буюу эдийн засаг, боловсрол гэсэн тоон үзүүлэлт бүхий шалгуур үзүүлэлтүүдэд голлон түшиглэж ирсэн бөгөөд арга зүйн хувьд ангийн ялгарал устан үгүй болно гэсэн Марксист үзэл баримтлал дээр хөгжиж ирсэн байна.
- 1990-ээд оноос хойших нийгмийн давхраажлын судалгаа нь олон хэмжээст шалгуур үзүүлэлтийг эрхэмлэх хандлагатай болж эрх мэдэл, нэр хүнд зэрэг тоон байдлаар шууд эс хэмжигдэх чанарын шинжилгээ рүү шилжиж эхэлсэн хэдий ч өнөөг хүртэл орлого, эд баялаг зэрэг үзүүлэлтийг түгээмэл хэрэглэсээр байна.
- Энэ утгаараа нийгмийн давхраажлын судалгаа шинжилгээнд чанарын үзүүлэлтүүд нэвтрэх болсон нь позитивист хандлага бүхий баримт сэлтийн болон зан үйлийн парадигмын зэрэгцээ феноменологи хандлага бүхий нийгмийн дефиницийн парадигм зэрэгцэн орших болсныг гэрчилж байна.

²⁰ Үндэсний статистикийн хороо (2020) Ядуурлын дүр төрх. Улаанбаатар. <http://www.nso.mn>

²¹ Мөн тэнд

²² Б.Нарантунгалаг болон бусад (2017) Нийгмийн дунд давхрааны төлөв байдал: Улаанбаатар хотын өрхийн судалгаа. УБ: Мөнхийн үсэг ХХК

²³ З.Манлайбаатар, Б.Цэндсүрэн (2016) Монголын дундаж давхрагын судалгаа. Улаанбаатар

- Улмаар нийгмийн давхраажлын судалгаанд позитивист хийгээд феноменологи хандлага хэрэглэгдсэнээр давхраажлын шалгуур үзүүлэлтийг дан ганц тоон хэмжилтийн байдлаар шалгаж болох үзүүлэлтээс гадна мөн респондентын зан үйлд агуулагдаж буй субъектив утга учир, ач холбогдлыг илрүүлж чадахуйц чанарын үзүүлэлтийг хөгжүүлэх шаардлага тулгамдсан асуудал болж байна.

Ном зүй

1. Гүндсамбуу, Х. (2002) Монголын нийгмийн давхраажил: хөгжил, хандлага (ХХ зуун).
2. Манлайбаатар, Ц., Цэндсүрэн, Ц. (2016) Монголын дундаж давхаргын судалгаа.
3. Мөнхбат, О. (2008) Социологийн онол. УБ: UB принтинг
4. Мөнхбат, О. (2005) М.Веберын социологийн үзэл баримтлал. Социологи сэтгүүл №5.
5. Нарантунгалаг, Б. болон бусад (2017) Нийгмийн дунд давхрааны төлөв байдал, Улаанбаатар.
6. Өлзийсайхан, Д. (2004) Ардчилал: сэхээтний нийгмийн төлөв. УБ.
7. Уртнасан, Ц. (2017) “Монголын нийгмийн бүтцийн судалгаа шинжилгээ” УБ: Соёмбо принтинг ХХК
8. Уртнасан, Ц. (2017) Монголын нийгмийн бүтцийн судалгаа, шинжилгээ. УБ: Соёмбо принтинг ХХК
9. Пүрэв, Х. (2013) Монголын нийгмийг социологиор шинжлэхүй. УБ: АМЖА Принтинг

Англи хэл дээр

1. Kuhn, T. S. (1970) The Structure of scientific revolutions. Chicago: Press of Chicago University.
2. Merton, R. K. (1967) On theoretical sociology. Five essays, old and new. Toronto: The Free Press
3. Merton, R. K. (1957) Social theory and Social structure. Illinois: The Free Press
4. Parsons, T. (1966) Societies: Evolutionary and comparatives. Englewood: Prentice-Hall. Parsons, T. (1936) Structure of social action. N.Y: McGraw-Hill
5. Parsons, T. (1953) “Working papers in the theory of action”. Free Press.
6. Ritzer, G. (1996) Sociological Theory. The McGraw- Hill Companies, Inc.
7. Ritzer, G. (1996) Sociological theory. The McGraw- Hill Companies, Inc.

Орос хэл дээр

1. Кун, Т. (1975) Структура научных революций. Москва: Прогресс.
2. Володина, А. И. (1982) Утопический социализм. М: Наука
3. Маркс, К. (1962) Капитал. М: Наука
4. Маркс, К., Энгельс, Ф. Восемьдесят броммере Л.Бонапарта. Т-4
5. Ленин, В. И. Великий почин. ПСС, Т-39
6. Амбросов, А. А. (1978) От классовой дифференциации к социальной

- однородности общества. М: Прогресс
7. Вебер, М. (1990) Избранные Произведения. Пер. с нем. М.: Прогресс.
  8. Вебер, М. (1994) Основные понятия стратификации, Социологические исследования, №5
  9. Дюркгейм, Э. (1990) О разделении общественного труда. Метод социологии Пер.с фр.-М., Наука
  10. Парсонс, Т (1965) Уровни организации социальной структуры. В кн: "Социология сегодня" перевод с англ. М.
  11. Бурдьё, П. (1993) Социология политики. Пер с фр. М: Наука